

Бојан Клачар*

Центар за слободне изборе и демократију (ЦеСИД), Београд

ДУГО ПУТОВАЊЕ У ЕВРОПУ: ПЕРЦЕПЦИЈА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У ДОБА РЕАЛИЗАЦИЈЕ ПРОЈЕКТА „ЈАДАР“ И СТУДЕНТСКИХ ПРОТЕСТА У СРБИЈИ

Сажетак

Предмет истраживања у овом раду је перцепција Европске уније (ЕУ) и европских интеграција у јавном мњењу Србије у контексту бурних студентских протеста од новембра 2024. године и велике несреће у Новом Саду, али и литијумске кризе (реализација пројекта „Јадар“) која с прекидима траје неколико година. Циљ рада је утврђивање како пројекат „Јадар“ и студентски протести утичу на позицију и репутацију ЕУ у домаћој јавности, каква је структура група код којих се мишљење о ЕУ погоршава и какве дугорочне рефлексије могу да се десе на процес европских интеграција. Теоријско-методолошки приступ је базиран на литератури која говори о стабилности као основном принципу који је ЕУ користила на Западном Балкану, неретко на штету демократије, и анализи добијених резултата из квантитативног истраживања јавног мњења на национално репрезентативном узорку. Резултати истраживања показују да и студентски протести и рударење литијума погоршавају позицију ЕУ у јавном мњењу и то већински и да погоршање постаје видљиво међу

---

* Имејл адреса: bojan.klacar@cesid.rs.

присталицама ЕУ чланства, посебно у случају званичног става ЕУ о протестима. Јавно мњење је веома суздржано по питању било каквих (економских, развојних) користи од пројекта „Јадар”, док је скепса додатно изражена у погледу поштовања еколошких стандарда. Међу грађанима који су критични према позицији ЕУ у процесу рударења литијума је, међутим, и немали проценат грађана који нису присталице чланства Србије у ЕУ. У погледу студентских протеста, реакцијама ЕУ је незадовољна већина јавности, део због тога што их виде као благе, други део јер их види као претерано експлицитне и критичне.

Кључне речи: истраживање јавног мњења, Европска унија, студенти, литијум, европске интеграције, чланство у ЕУ

УВОД

Европске интеграције су спољнополитички приоритет свих влада у Србији формираних после 2000. године, иако су оне на том путу деловале са променљивим успехом. Од почетка процеса, почетком 2000-их година, била је присутна различита воља код главних политичких актера, а списак проблема велики: од сарадње са Трибуналом у Хагу, преко статуса Косова и Метохије до владавине права и функционисања демократије. Стога и не чуди да процес придруживања траје веома дуго – Србија је тек 2012. године стекла статус кандидата а до сада је отворила 22 од 35 поглавља, а од тих 22 су само два и затворена (поглавља 25 и 26). Речником промењене методологије у оквиру проширења за Западни Балкан (најважнија новина ревидиране методологије за Западни Балкан одобрене у марту 2020. године јесте формирање шест преговарачких кластера који обухватају више преговарачких поглавља – два поглавља 34 и 35 су остала изван ове поделе), Србија је до 2025. године отворила само два кластера (1 „Основе” и 4 „Зелена агенда и инфраструктурно повезивање”).

Снажне промене у јавном мњењу према западним политичким актерима, па и према ЕУ, настају с почетком рата у Украјини (почетком 2022. године) када се примећује пад у подршци коју добија чланство Србије у ЕУ и генерални пад позитивне перцепције (позитивних оцена) према западним актерима (Америка, Велика Британија,

НАТО). Разлози за овакве трендове су проруски сентимент, али и неједнаки стандарди када је реч о инвазији на Украјину и НАТО бомбардовању Југославије 1999. године. Тако је подршка ЕУ чланству у првом мерењу после руске инвазије на Украјину пала на 35 одсто, уз 44 одсто грађана који су „против” (Euronews Србија 2022). Како се истакло, снажан проруски сентимент у домаћој јавности у комбинацији са другачијим тумачењем руске инвазије на Украјину и НАТО бомбардовање од стране западних званичника је утицало на погоршање перцепције и ЕУ и свих других западних актера. На другој страни, геополитички изазови су подстакли званичнике у Бриселу на убрзано пружање још једне шансе за придруживањем где су, најпре, у први план искочиле друге државе попут Украјине и Молдавије (државе у орбити руског утицаја), али се убрзо отворио прозор и за Западни Балкан па су сада у првом плану потенцијална чланства Црне Горе и Албаније. У том процесу Србија није више лидер па су као будуће чланице виђене Црна Гора (на првом месту) и Албанија (која је за кратко време напредовала) и сада су главни напори у Бриселу усмерени да барем једна држава кандидат постане чланица ЕУ чиме би се послала порука да је процес проширења жив. Те две државе су убрзале напоре за чланством у ЕУ плашећи се какав ће став према проширењу бити после завршетка рата у Украјини. На другој страни, листа разлога за стагнацију Србије је велика и своди се на три најважније групе разлога. Прво, неусклађеност Србије са заједничком европском спољном и безбедносном политиком (као последица односа које Србија има с Русијом и неувођењем санкција овој земљи), друго, проблеми у функционисању демократије и људских права а који су највише повезани с медијским слободама, слободом окупљања, радом медијског регулатора и изборним условима и, треће, преговори Београда и Приштине који се (опет) налазе у ћорсокаку.

Оно што је за овај рад занимљиво јесу друга два важна догађаја која обликују и однос јавног мњења према Србији, али и унутрашњу политичку динамику. То су питање рударења литијума или имплементације пројекта „Јадар”, што са прекидима и различитим интензитетом траје од 2020. године, и студентски протести, проузроковани огромном несрећом, када је у паду надстрешнице 1. новембра 2024. године на железничкој станици у Новом Саду живот изгубило 16 људи. Предмет рада је да се испита колико ова два, наизглед неповезана догађаја, утичу на процес европских

интеграција, како и на који начин мењају подршку овом процесу и до каквих последица могу да доведу, а све у контексту другачије приоритизације ЕУ у српском јавном мњењу. Кључна интенција је да се објасни утицај који европској динамици дају нове теме, попут рударења литијума (што има и велике геополитичке импликације) и студентских протеста, које прете да оставе крупне последице на перцепцију ЕУ у Србији. Угрожавање позитивне репутације ЕУ се овим темама шири и на „нетрадиционалне” противнике ЕУ јер питање литијума и студентских протеста таргетира групе (високообразовани, урбане средине, средњих и средње млађих година) које су (биле) изнад просека у групи подржавалаца ЕУ чланства. Такође, промена тематског оквира у вези са ЕУ чланством значи да актери морају другачије да разумеју јавност како се подршка процесу ЕУ чланства не би угрозила у мери која би довела у питање успешност евентуалног референдума. Истовремено, иако се у делу јавности мисли да су ове две теме само пролазне и са ограниченим последицама, утицај и пројекта „Јадар” и студентских протеста на јавно мњење је пуно значајнији и са дугорочнијим последицама. Пројекат „Јадар” је у фокусу јавности већ пет година и жив је и даље, без обзира на стагнацију у имплементацији. Значај пројекта је толико снажан да ниједна власт неће бити олако спремна да га се одрекне. Студентски протести трају годину и обликовали су мишљење, погледе и разумевање читаве једне генерације и стога није реално очекивати да европска динамика у овом процесу постане ирелевантна. То је посебно тешко очекивати уз чињеницу да студентска листа постаје политички актер и да ће после следећих избора имати значајну улогу, или као листа на власти или као водећа листа у опозицији.

СРБИЈА И ЕУ: ДЕМОКРАТИЈА, СТАБИЛНОСТ, ИЛИ ОБОЈЕ?

Србија је фактички започела свој европски пут јунским самитом 2003. године у Солуну (Грчка) када је потврђена европска будућност држава Западног Балкана на основу индивидуалног напретка сваке од њих. После тога је било још неколико важних датума – потписивање Споразума о стабилизацији и придруживању (2008), добијање статуса кандидата (2012) или почетка преговора о придруживању (2014) – али је суштинска оцена јавности да је напредак спор, да процес дуго траје и да је стагнирање особито присутно у неколико протеклих

година. Ово је став потврђен и од водећих институција ЕУ, Европске комисије и Европског парламента. У ЕУ је до рата у Украјини и даље предоминантна позиција да њихов примарни интерес треба да буде „очување безбедности и стабилности на Западном Балкану”, те да стога и доношење одлуке о убрзаном проширењу може бити оправдано „тренутно нестабилном геополитичком ситуацијом” (Radić Milosavljević and Domaradzki 2022, 405). Ово је и главни теоријски оквир у којем се креће овај рад без обзира на то што постоје промене у приступу Западном Балкану после распламсавања рата у Украјини и који је делимично напустио позиције стабилности и окренуо се важним принципима попут безбедности, владавине права, конкуренције и меритократије (у процесу придруживања). Више је разлога због чега се у овом раду користи овај теоријски приступ (иако ће бити понуђена ширија слика у разумевању сложеност приступа ЕУ Србији и двома изабраним темама) а главни је да јавност у Србији, посебно критичка јавност (која нас у овом раду највише и занима), на такав начин разуме односе ЕУ и званичног Београда (без обзира на бројне промене и у Бриселу и европским престоницама) и да овакво становиште ЕУ може пуно тога да објасни у погледу реакција на рударење литијума или на студентске протесте. Та позиција, природно разумљива за ЕУ, је у колизији са очекивањима значајног дела јавности које је незадовољно приоритизацијом геополитичких интереса са унутрашњом динамиком у земљама кандидатима, попут слободе медија, плурализма и стања демократије. Приоритизација стабилности, која је углавном везана за односе у региону и унутрашњу стабилност у земљама кандидатима, у односу на стање демократије има своје исходиште у неколико фактора: 1) различите кризе у којима се ЕУ налази после 2008. године; 2) замор од проширења у земљама чланицама; 3) улога и утицај политичких странака у ЕУ, односно чланство ЕУ званичника у појединим политичким странкама и групацијама и 4) слаба демократска основа у земљама кандидатима, оличена кроз слабо цивилно друштво које некритички поима процес приступања ЕУ (Radić Milosavljević 2017, 264–266). У овом процесу није од помоћи и недостатак иоле квалитетне дебате или дијалога између политичких актера унутар српског друштва, па се о литијуму, на пример, на прсте једне руке могу пронаћи рационалне дебате о том питању. Слична и још емотивнија ситуација је и са студентским протестима. Истовремено се процењује да је ЕУ спустила своје амбиције и фокусира се да спречи преливање нестабилности на

своју територију и да је сходно томе „сада нагласак више стављен на смањење фрагилности трећих држава него на промену њихових режима” (Kovačević 2019, 18). Неки аутори (Bieber 2017; BiEPAG 2017), доминантно из „тинк тенкова” (*Think Tanks*), су нагласак на стабилности у односима између ЕУ и држава на Западном Балкану, упркос одређеним експланаторним мањкавостима, називали стабилнокрацијом (*Stabilitocracy*), означавајући тиме збирно земље са озбиљним демократским дефицитима, које истовремено тврде да раде на демократским реформама а заправо нуде стабилност. Ове теорије, заједно са популарним приступима о заробљеним државама (*State Capture*), су веома популарне међу цивилним друштвом у Србији које је веома утицајно у области европских интеграција, како унутар земље тако и у самом Бриселу.

Промена приступа према Западном Балкану настаје после руске инвазије на Украјину и она значи померање према геополитичко-безбедносном аспекту, односно ка приступима где се процес придруживања сагледава као инструмент јачања европске безбедности и стабилности (Plužtschieva 2024, 130). Овај приступ може да објасни зашто ЕУ није била против пројекта „Јадар” јер је он дугорочно могао да смањи зависност и ЕУ и Западног Балкана од Кине. Резолуције Европског парламента о Србији као и извештаји Европске комисије опет враћају критеријуме владавине права у први план уз инсистирање да пука стабилност више није довољна ако није праћена поузданошћу у погледу европске спољне и безбедносне политике свих земаља-кандидата, па и Србије. Србија наставља да балансира између Запада и Русије (и Кине), али је „недовољна спољнополитичка усклађеност постала нова вето област у процесу европских интеграција Србије” и „одлагање усклађивања са заједничком спољном и безбедносном политиком не делује изводљиво на дугорочном, па ни на средњорочном плану” (Milutinović i Porova 2024, 256). Сумирајући настале промене у приступу, стабилнокрација није до краја искључена, али се процеси неће моћи вратити на почетак овог приступа, већ ће се геополитички контекст користити као подстицај или притисак по потреби, за убрзање проширења уз паралелно инсистирање на трансформацији свих држава-кандидата.

Што се тиче приступа за пројекат „Јадар”, овај рад ће их разумевати као део шире слике „зеленог активизма” (*Green Activism*) када се отварају конфликти у „сукобу” политика „зелене транзиције”

и еколошких права локалних заједница (Malte Dorn and Dietz 2024) и ту су протести у Србији делили већ виђене глобалне обрасце. Ти обрасци, по правилу, укључују снажно укључивање локалних заједница, дигитални активизам, петиције, али су одраз и ниског поверења у институције и саму компанију/компаније које реализују пројекте у области критичних минерала. Локална мобилизација је толико изражена да се планира наставак противљења пројекту „Јадар”, упркос чињеници да га је Европска комисија ставила на листу стратешких пројеката из трећих земаља (Reuters 2025). Тиме је овај пројекат у Србији укорачио и у горепоменути геополитичко-безбедносни приступ, не само еколошки, јер га ЕУ види као стратешки циљ смањења зависности од Кине, а држава Србија као економски подстицај и корак ближе ка ЕУ чланству.

Када је реч о студентским протестима, академски увиди ове протесте виде као одговор младих на различите врсте неправди (у Србији се превасходно ради о правосудној, полицијској и генерално институционалној неправди), чији је крајњи исход протест и ванинституционално деловање. Стога се у овом раду, протести виде у контексту глобалних образаца „генерацијског активизма” (не само студентског, упркос тој одредници која се одомаћила у јавном простору) које чине: незадовољство институцијама, маргинализација младих и њихових потреба и очекивања (политичких и економских) и избор протеста као средства за изражавање незадовољства (Teixeira 2024). Протести у Србији су инаугурисали Генерацију 3 (рођени између 1995. и 2010. године), подигли емпатију и солидарност, промовисали колективно одлучивање кроз пленуме и комуникацију са јавношћу лицем у лице или снажним дигиталним активизмом. Протести су, упркос хетерогености, препуни симболике, креације и мобилизације која је надишла генерацијске кохорте. Протести су инклинисали ка ЕУ симболичним турама до Брисела и Стразбура, али су задржали и дистанцу и незадовољство према реакцијама ЕУ званичника махом их свдећи на чување стабилности науштрб питања владавине права.

На другој страни, свеprisутност теме процеса европских интеграција у јавном, стручном и академском животу траје дуже од две деценије и логично је да је интегрални део ових расправа и однос грађана према ЕУ (перцепција ЕУ у јавности Србије), као и промене које се у том односу могу видети. То је важно и због формалних разлога јер би јавност требало да потврди одлуку о

придруживању ЕУ у референдумском процесу. Будући да се ради о процесу који дуго траје, с различитом политичком динамиком и с другачијим изазовима, али и приоритетима појединих владајућих већина, на концу и са другачијим владама које су се бавиле процесом ЕУ придруживања, очекивано је да се однос јавног мњења мењао, обликујући различите трендове. Оквирно говорећи, „док је та подршка између 2000. и 2010. године увек била између 60 одсто и 70 одсто, од 2010. године она почиње да опада на око 50 одсто (2011), достижући најнижи ниво од само 41 одсто у два наврата 2012. и 2015. године да би потом подршка осцилирала између 57 одсто и 43 одсто, са новим опадајућим трендом у децембру 2022” (Ristić 2023, 87). Јасно је, и у овом раду је већ нотирано, да је догађај који је означио силазну путању за подршку чланству ЕУ био рат у Украјини па су подаци у читавој 2022. години били обесхрабрујући. Стабилизација се, ипак, десила, делом протоком времена а делом и бољим разумевањем контекста тог рата и односом домаћих и иностраних, посебно ЕУ званичника – резултати са краја 2024. године показују да би 46 одсто грађана гласало „за” док би њих 30 одсто било „против”, уз оцену да „проевропско расположење често зависи од конкретних догађаја и начина на који Европа третира Србију” (RTS 2024). Проценци подршке чланству су се задржали и у првој половини 2025. године коју су обележили студентски протести и критике на рачун одређених реакција из ЕУ и износила је 46 одсто, али уз велику разлику да се проценат противника подигао на 44 одсто (CeSID 2025). На крају, треба додати регионални контекст – „уколико евроскептицизам грађана Србије ставимо у регионални контекст, можемо рећи да су грађани Србије најмање ентузијастични према чланству у ЕУ међу грађанима земаља Западног Балкана” (Petrović, Kovačević i Radić Milosavljević 2023, 175), што је последично довело и до тога да данас Европска комисија пуно више инвестира у чланство Црне Горе и Албаније него Србије.

На крају, важно за разумевање читавог контекста јесте и како подршка ЕУ корелира с политичким преференцијама испитаника и с правцем кретања државе као генералним индикатором друштвеног окружења. Ови увиди помажу јавности да се разуме из којих група долазе противници подршци, о каквим се променама у односу тих група према ЕУ ради и у каквом су односу подршка ЕУ чланству и рударење литијума и студентски протести. Студија из 2023.

године показује да „грађани који осећају блискост ка партијама либералне опозиције имају веома јака уверења да Србија треба да се интегрише у ЕУ”, да „грађани који су ближи партијама десне опозиције имају одбојан или критичан став према чланству Србије у ЕУ”, док „грађани који исказују политичку блискост ка владајућим партијама на један начин потврђују често веома контрадикторан и амбивалентан однос владајућих партија према ЕУ” (Ristić 2023, 94). Налази из 2005. године показују, фактички по први пут, поларизацију јавности у погледу ЕУ интеграција јер је 90 одсто опредељено а међу њима чак 44 одсто је „против”, уз само 10 одсто неодлучних или неопредељених (CeSID 2025, 18). То је последица момента у којем је рађено истраживање (април 2025. године), обележеног поларизацијом, конфронтацијом и мањком поверења у већину институција. Истраживање је спроведено непосредно после великог скупа студената 15. марта и скупа подршке владајућој коалицији који је потом уследио 12. априла. Оно показује да грађани који сматрају да се Србија креће у лошем смеру припадају групи подржавалаца чланства што је, другим речима, у корелацији са горепоменутиим преференцијама јер се ради о опозиционом бирачком телу (CeSID 2025). Уједно, у овим групама (опозиција, грађани који сматрају да се Србија креће у лошем смеру) је значајна подршка студентским протестима и снажно противљење рударењу литијума. У наставку више детаља који могу да помогну у бољем разумевању тренутне позиције ЕУ у домаћем јавном мњењу, с посебним нагласком на два нова покретача негативног односа према ЕУ – пројекат „Јадар” и студентски протести.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

Резултати анализе о подршци ЕУ и питањима рударења литијума и студентских протеста су базирани на јавномњењском истраживању које је спровео ЦеСИД у периоду између 5. и 25. априла 2025. године, на репрезентативном узорку од 1000 пунолетних особа. Као техника је коришћен такозвани мешовити модел (*Mixed Mode*), комбинација лицем у лице анкетирања (коришћењем таблета или мобилних телефона) и телефонског анкетирања (фиксни и мобилни телефони). Истраживачки инструмент је био упитник од 60 варијабли и просечног трајања око 20 минута.

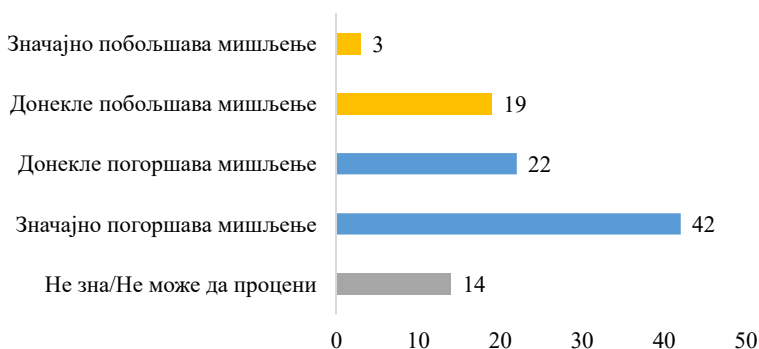
„ЛИТИЈУМСКА КРИЗА” КАО (НЕПРЕДВИЂЕНИ) БАЛАСТ У ЕВРОПСКИМ ИНТЕГРАЦИЈАМА

Нову и другачију динамику, иако то на почетку није тако изгледало, увело је питање ископавања литијума односно реализације пројекта „Јадар”. Компанија Рио Тинто, као носилац пројекта „Јадар”, присутна је у Србији дуже од две деценије и јавност све до 2020. године скоро да није реаговала ни на један њихов потез. Реакције јавности су уследиле тек 2020. године, усвајањем уредбе Владе Србије о утврђивању просторног плана подручја посебне намене за пројекат „Јадар”. Бројни протести су организовани у наредне две године, а велико незадовољство је остало све до 2025. године, без обзира што се променило друштвено окружење као последица студентских протеста. Иако је држава поништила акте који се тичу пројекта „Јадар” од стране Владе Србије под налетом протеста, крајем 2023. и почетком 2024. године се тема опет актуелизује кроз снажнију улогу Европске комисије (ЕК). Србија је тако, на високом нивоу, потписала Меморандум о разумевању са ЕК о стратешком партнерству о одрживим сировинама а колико је литијум значајна тема показује и чињеница да је Меморандум потписан уз посету немачког канцелара Олафа Шолца (*Olaf Scholz*), између осталих. Касније, почетком јуна 2025. године, пројекат „Јадар” компаније Рио Тинто је укључен у листу пројеката стратешких сировина за ЕУ у трећим земљама.

Анализу односа јавности према улози ЕУ у пројекту „Јадар” треба почети одговорима на питање како подршка Европске комисије развоју сектора критичних сировина и минерала у Србији (укључујући и литијум) утиче на мишљење грађана о ЕУ. То питање је важно јер указује на општу атмосферу у јавности поводом улоге коју ЕУ има у овом пројекту, без обзира на бројне симплификације у јавности, а неретко и нетачне или недовољно проверене информације. Изостанак рационалног разговора и дијалога о овом пројекту „Јадар” је озбиљно лимитирао не само потенцијале да се овај пројекат на крају и реализује већ и могућност било каквих других озбиљнијих рударских пројеката, неvezано за тип руде. Подаци показују да за 64 одсто испитаника подршка ЕК развоју сектора критичних сировина и минерала у Србији, укључујући и експлоатацију литијума, погоршава мишљење о ЕУ (донекле и значајно погоршава). На другој страни, 22 одсто анкетираних је

рекло да подршка ЕК рударењу литијума побољшава мишљење о ЕУ и то углавном донекле побољшава (19 одсто каже донекле, а само три одсто каже да значајно побољшава) – детаљи у Графикону 1 (CeSID 2025, 27). Међутим, од самих дескриптивних резултата занимљивији, и за овај рад значајнији, подаци су из укрштања овог питања са социо-демографским и другим индикаторима. Ако се узму у обзир натпросечна одступања у групи испитаника код којих се мишљење о ЕУ значајно погоршава (због подршке рударењу литијума) види се да се ту налазе мушкарци, узраста 45–59 година, из градских средина и доминантно из Београда, гласачи опозиције, али и високообразовани грађани и грађани који не би подржали чланство у ЕУ (CeSID 2025, 26). Тумачење ових резултата указује да погоршавање мишљења о ЕУ не обухвата само оне грађане који су подржаваоци ЕУ чланства (којих има изнад просека у градским срединама, високообразованим), како се то у делу јавности мисли, већ и грађане који нису на референдуму о чланству ЕУ спремни да гласају „за”. То показује да је литијум постао „мејнстрим” тема у којој не постоји само еколошки или економски аспект, већ се кроз њу рефлектује идеолошка и геополитичка димензија. Такође, пројекат „Јадар” је неретко рефлексија односа према тренутној власти а њени противници полазе од различитих идеолошких позиција.

Графикон 1. Како подршка Европске комисије развоју сектора критичних сировина и минерала у Србији, укључујући и експлоатацију литијума утиче на ваше мишљење о ЕУ? (у %)

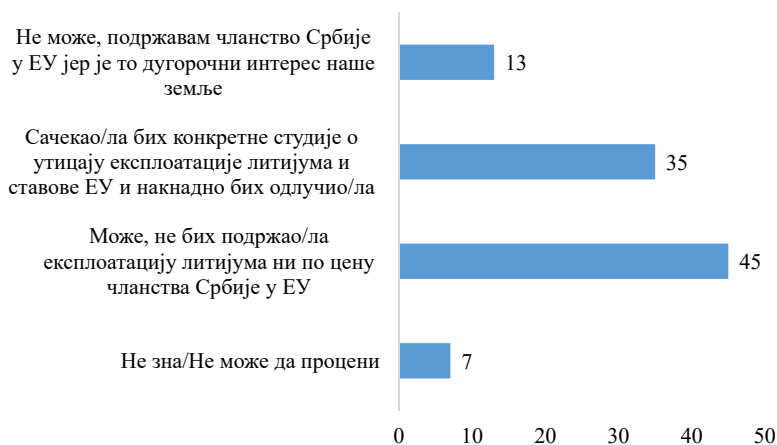

Извор: CeSID 2025

Интенција у истраживању је била и да се анализира, да ли и колико евентуална експлоатација литијума може да утиче на

подршку чланству Србије у ЕУ. Већина популације (45 одсто) је спремна да преиспита подршку чланству Србије у ЕУ и слажу се са тврдњом да неће подржати рударење литијума чак ни по цену чланства у ЕУ. То, наравно, не значи да су они уједно и грађани који би, и без литијума као теме, подржали ЕУ чланство, али је индикативно да увођење у игру литијума оснажује негативне исходе. Трећина популације (35 одсто) заузима рационалну позицију и своју одлуку у вези са рударењем литијума везује за конкретне студије о утицају на животну средину. Седмина популације неће мењати своју подршку ЕУ чак и ако се пројекат „Јадар” несметано реализује (CeSID 2025, 27). Међу грађанима којима је рударење литијума „црвена линија” су изнад просека исте циљне групе као и на претходном питању, што сугерише да је противљење литијуму са обе стране – подршке и изостанка подршке чланству Србије у ЕУ. Да би се дошло у фазу рационалног дијалога и покушао адресирати став трећине популације која очекује конкретне студије о утицају на животну средину, неопходно је успоставити барем базично поверење. У простору који је до сада преплављен емоцијама, таква врста аргумената готово да не прави никакву разлику.

Графикон 2. Да ли би евентуална експлоатација литијума могла да утиче на Вашу подршку чланству Србије у ЕУ? (у %)

Извор: CeSID 2025

Сумирајући изнете налазе о односу између рударења литијума и подршке ЕУ или чланству у ЕУ долази се до два најважнија увида. Најпре, улога ЕУ у том процесу се углавном види негативно или критички, што погоршава став јавности о ЕУ и њеној репутацији. Други закључак је да се репутација ЕУ не погоршава само међу грађанима који су „проевропски настројени“, односно међу грађанима који би на потенцијалном референдуму гласали за чланство, већ да противљење пројекту „Јадар“ постоји и међу грађанима који нису за ЕУ или имају амбивалентан однос према ЕУ. Поларизована јавност и мањак поверења утиче на стварање хиперсензитивног наратива у јавности, честих дезинформација и поједностављених тумачења. Та, неретко, поједностављена тумачења доприносе и неразумевању шта за ЕУ представља пројекат „Јадар“ а то је у ширем смислу за ЕУ значајна геополитичка и безбедносна вредност. Међутим, и ЕУ је делом одговорна што је јавност доведена у овакву позицију комуникацијом која није уважила реалне страхове и стрепње код дела јавности.

СТУДЕНТСКИ ПРОТЕСТИ: НОВО БУЂЕЊЕ АНТИ-ЕУ РАСПОЛОЖЕЊА ИЛИ НОВИ ЗАМАХ ЧЛАНСТВУ СРБИЈЕ У ЕУ?

Пад надстрешнице на железничкој станици у Новом Саду 1. новембра 2024. године је довео до највећих студентских протеста у овом веку који, у другачијем амбијенту и окружењу, и даље трају. Ти протести су захватили бројне сфере друштвеног живота, посебно поља корупције, транспарентности и одговорности у раду власти и јавних званичника, али су резултирали и озбиљним политичким последицама виђеним кроз пад владе премијера Милоша Вучевића. Формални повод за такав чин је био напад на студенте у Новом Саду од стране симпатизера Српске напредне странке (СНС). Студентски захтеви, директно везани за пад надстрешнице, одговорност у раду институција и адресирање напада на студенте су еволуирали у један политички захтев (који је дуго одбијан, иако га је власт нудила), а то је расписивање превремених републичких избора. Протести су добили политичку артикулацију и први политички успеси су већ направљени кроз добар изборни резултат на локалним изборима у

Косјерићу (и донекле Зајечару), 8. јуна 2025. године. Крајем јуна 2025. године, протести су променили начин функционисања и сада су махом сведени на акције грађанске непослушности (блокаде раскрсница, пруга, важних саобраћајница...) и комеморативне скупове.

Масовни протести премрежени по свим сферама друштвеног живота су обухватили, можда и неочекивано, и саму ЕУ. То се дало наслутити већ онда када су студенти део својих акција почели да усмеравају према ЕУ институцијама, Европском парламенту у Стразбуру (тура бициклима) и посетом Бриселу (кроз ултра маратон). Већ крајем 2024. године а посебно с почетком 2025. године, незадовољство студентско-опозиционе јавности реакцијом ЕУ на протесте у Србији је постајало нескривено и нарастајуће. Очекивања су била да ЕУ јасно и недвосмислено подржи студентске протесте и осуди актуелну власт у Србији, позивајући је на одговорност. У том смеру се наводило да је реакција ЕУ према Грузији била другачија и укључила је заустављање претприступног процеса и замрзавање финансијске подршке владе индиректно имплицирајући да су реакције слабије јер ЕУ очекује јасну алтернативу власти (Biber 2025). ЕУ је у првих неколико месеци била дистанцирана и умерена у оценама ситуације у Србији, али се тај став почео благо да коригује почетком 2025. године када је нарастао притисак на ЕУ из европске јавности. Наиме, студентске акције су постале честа тема у европским медијима, уз (можда не најпрецизнију) оцену да се ради о проевропским протестима па су и земље чланице и поједине европске институције (највише Европски парламент) постале сензитивне и проактивне. Промене у реакцијама према протестима су кренуле од Европског парламента, а значајнију рефлексију у домаћој јавности у Србији задобиле су изјавама Марте Кос (*Marta Kos*), комесарке за проширење у Европској комисији, да су студентски захтеви заправо и „европска очекивања од Србије”, да би потом то постало готово уобичајен став различитих европских званичника (N1 2025).

Управо је након кристализације ставова важних европских званичника и урађено истраживање које је платформа за овај рад па је добра прилика за разумевање односа јавности Србије према позицији коју ЕУ има према студентским протестима. Ипак, пре детаља треба истаћи да, иако је овај став Марте Кос постао „мејснтрим” већине изјава које су долазиле из Брисела,

однос Брисела никада није постао унисон према протестима и власти Србије што се видело по другачијим изјавама Антонија Коште (*António Costa*), председника Европског савета и Марте Кос као комесарке за проширење или Каје Калас (*Kaja Kallas*), високе представнице ЕУ за спољне послове и безбедносну политику, приликом њихових посета Београду. Када је реч о подацима, уводно питање је гласило како би ЕУ требало да реагује на протесте, јер је незадовољство дела јавности било највеће званичним иступима ЕУ званичника. Више од трећине пунолетне популације (36 одсто) у Србији сматра да је ЕУ требало да јавно подржи студенте. На другој страни је 60 одсто анкетираних који су становишта да је ЕУ требало да подржи право на протесте и слободу изражавања, али без осуде власти и мешања у унутрашња питања. Без обзира на то што је већина популације суштински подржала на крају и озваничену позицију ЕУ (подршка студентима без јасне осуде власти и мешања у унутрашње процесе), увиди из укрштања с другим питањима у истраживању показују да је линија поделе управо подршка процесу чланства Србије у ЕУ. Најпре, јасно је да је ово питање које занима јавност и о којој јавност има став, пошто је само четири одсто грађана који на ово питање нису одговорили. У структури одговора у групи испитаника који су тражили снажнију реакцију ЕУ, натпросечно се издвајају незадовољни смером којим се креће држава, високообразовани, који живе у Београду и подржаваоци чланства Србије у ЕУ (CeSID 2025, 29). Ови подаци указују да су суздржаније реакције из ЕУ утицале више на подржаваоце ЕУ чланства и да је делимично доведена у питање и репутација ЕУ. ЕУ је кроз директније изјаве у априлу и мају донекле санирала могућу штету (јер су отвореније говорили о протестима), али одређени изазови и даље стоје. Истовремено, треба разумети да је анкета рађена у атмосфери снажних емоција па да се и ови дистанцирани ставови могу мењати с променама или евентуалном релаксацијом друштвеног амбијента.

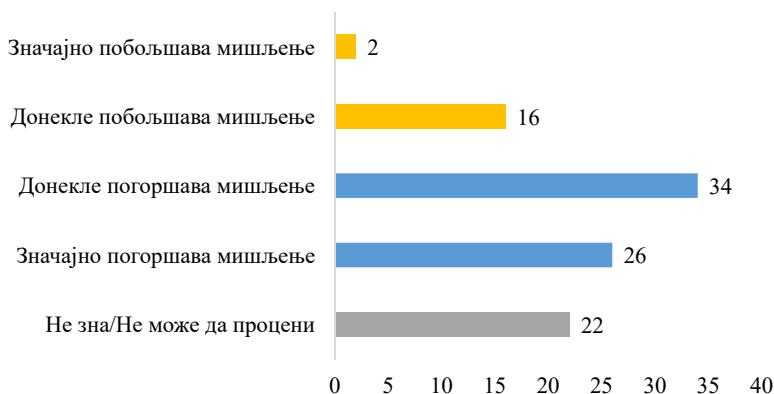
Графикон 3. Како би Европска унија требало да реагује поводом студентских протеста? (у %)

Извор: CeSID 2025

Репутацијски проблеми за ЕУ, али и за читав интеграцијски процес се проналазе и у подацима о томе како досадашње понашање ЕУ и реакције поводом студентских протеста утичу на мишљење јавности о ЕУ. Наиме, за 60 одсто грађана досадашњи ставови ЕУ о протестима погоршавају мишљење о ЕУ уз само 18 одсто грађана код којих досадашње реакције ЕУ побољшавају мишљење о ЕУ (CeSID 2025, 29). Међутим, за разлику од грађана (Графикон 3) који су сматрали да су реакције ЕУ благе или недовољно критичне према власти, структура грађана којима се погоршава мишљење о ЕУ је другачија. Наиме, у структури грађана који нису задовољни реакцијом ЕУ се изнад просека налазе грађани проевропске оријентације, односно који би подржали чланство у ЕУ, док се у структури грађана којима је мишљење о ЕУ погоршано налазе, сем мушкараца, високог образовања, средњих година, и противници чланства Србије у ЕУ. Оваква структура показује да део грађана није задовољан реакцијом ЕУ јер је сувише блага, док за друге и овај ниво реакција није прихватљив и превише је критичан. Основана претпоставка је да у другу групу махом спадају присталице владајуће коалиције.

Графикон 4. Како досадашње понашање ЕУ и реакције поводом студентских протеста утичу на Ваше мишљење о ЕУ? (у %)

Извор: CeSID 2025

Јасно је, кроз изнете податке, да су студентски протести испред ЕУ поставили још један изазов што се посебно види у репутацијској штети коју ЕУ има код проевропског дела популације. То дугорочно може да окруни не толико комотну подршку процесу европских интеграција. На другој страни, суздржаност ЕУ је разумљива из различитих разлога, а увиди из истраживања показују да се пред јавношћу Србије, ЕУ готово налази у некој врсти „политичког тамног вилајета” – ако реагују снажно, задиру међу присталице владајуће коалиције којих је највише у Србији, ако реагују дистанцирано, круне подршку међу присталицама ЕУ чланства.

ЗАКЉУЧАК

Сумирајући резултате из истраживања јавног мњења о перцепцији ЕУ у контексту имплементације пројекта „Јадар” и студентских протеста, може се недвојбено закључити да су оба догађаја, у великој мери повезано, утицали на перцепцију ЕУ и њену репутацију у Србији. Последишно, овакав утицај у великој мери компликује и међусобне односе Србије и ЕУ јер се ради о догађајима са продуженим трајањем и последицама. Међутим, не спорећи чињеницу да су литијум и протести (изненадно) додали нове листе у проблемима са перцепцијом ЕУ у Србији, општа слика односа јавности није драматично лоша и уз кампању и

синхронизацију актера би вероватно за кратко време могла бити далеко боља. Период у којем је урађено ово истраживање је један од најизазовнијих и никако није продуктивно окружење за позитивну перцепцију ЕУ и европских интеграција.

И пројекат „Јадар” и студентски протести, односно реакције ЕУ на исте, погоршавају позицију ЕУ у домаћој јавности. Обе теме су са врло емотивним наративом и садрже, сем дистанце према ЕУ, и врло критичан однос према власти што је суштински генератор у мобилизацији тог дела јавности. Литијум је у већој мери „мејснтрим” тема и линије подела надилазе само проевропски оријентисане грађане, већ укључују и оне који нису присталице ЕУ чланства. Како је изостао било какав рационални и аргументовани дијалог, не чуди да ни да по једном аспекту пројекат „Јадар” не завређује натполовичну подршку, ни у економској, ни политичкој, ни еколошкој димензији. ЕУ није успела у комуникацији да објасни да се ради о важној геополитичкој вредности, а власт није убедила грађане да ће пројекат донети економску корист. Проевропски оријентисани грађани сматрају, на другој страни, да су реакције ЕУ на студентске протесте биле млаке и недовољне, пре свега, у јасној осуди власти. Међутим, у тоталу узорка је већи проценат грађана који сматрају да је дистанциранији однос ЕУ боља опција и ти одговори су махом дошли од стране присталица власти. Другим речима, то значи да се перцепција ЕУ код проевропски оријентисаних грађана погоршава због слабе реакције ЕУ, а код владајућег „мејнстрима” због пренаглашене реакције ЕУ. Вероватно је на ту оцену доминантно утицао став појединих европарламентараца.

Логично питање је шта се може даље очекивати, као и у којем смеру усмерити даље академске и истраживачке напоре. У поларизованој атмосфери није реално очекивати да ће у краткорочном периоду однос јавности бити другачији према рударењу литијума или ефектима студентских последица. У том смеру би требало постојеће налазе допунити и надоградити увидима из квалитативних истраживања како би се дубински разумели ставови и мотивације различитих протестних група. Истовремено, комуникатори, било да долазе изнутра (влада, цивилно друштво) или споља (ЕУ) морају да уваже ове чињенице и да их комуникацијски адресирају, али још више да пронађу друге елементе који имају снажнији комуникацијски потенцијал и који носе мање ризика.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Biber, Florijan. 2025. „Zašto Evropska unija ne podržava studentske proteste”. Radar. 4. mart 2025. <https://radar.nova.rs/politika/zasto-evropska-unija-ne-podrzava-proteste/>.
- Bieber, Florian. 2017. “What is a stabilitocracy?” BiEPAG. May 05, 2017. <https://www.biepag.eu/blog/what-is-a-stabilitocracy>.
- Centar za slobodne izbore i demokratiju [CeSID]. 2025. „Javno mnjenje i Evropska unija: Odnos u doba krize.” 20. jun 2025. https://www.cesid.rs/wp-content/uploads/2025/06/SMART_CeSID_IZVESTAJ-1.pdf.
- Euronews Srbija. 2022. „Istraživanje pokazalo drastičan pad podrške građana evrointegracijama: Na čijoj strani bi trebalo tražiti krivce.” 21. april 2022. <https://www.euronews.rs/srbija/politika/45665/istrazivanje-pokazalo-drastican-pad-podrske-gradana-evrointegracijama-na-cijoj-strani-bi-trebalo-traziti-krivce/vest>.
- Kovačević, Maja. 2019. „Evropska unija i Zapadni Balkan: kako raskinuti „prećutni pakt” stabilokratije?” U Sukobi. stabilnost. demokratija?, ur. Dušan Pavlović, 9–22. Beograd: Udruženje za političke nauke Srbije i Fakultet političkih nauka.
- Malte Dorn, Felix, and Kristina Dietz. 2024. “Legitimising lithium mining: Global energy transition and green developmentalism in Jujuy, Argentina.” *European Review of Latin American and Caribbean Studies*, (118): 43–66.
- Milutinović, Petar i Jovana Popova. 2024. „Pristupanje Srbije Evropskoj uniji u kontekstu revidirane metodologije i rusko-ukrajinskog rata – zamrznut ili usporen proces.” U Proširenje EU, geopolitika i rusko-ukrajinski rat, ur. Ivan Stanojević i Nemanja Purić, 241–260. Beograd: Udruženje za političke nauke Srbije i Fakultet političkih nauka.
- N1. 2025. „Marta Kos za N1: Ono što zahtevaju demonstranti i studenti je isto ono što traži EK od Srbije.” 29. mart 2025. <https://n1info.rs/vesti/marta-kos-za-n1-reforme-srbija-mediji-izbori-integracije/komentari/>.
- Petrović, Miloš, Maja Kovačević, i Ivana Radić Milosavljević. 2023. *Srbija i Evropska unija dve decenije nakon solunskog samita*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Plutgschieva, Meglena. 2024. “Expert’s Insights, The Western Balkans in the Mirror of the EU’s and Geopolitical Challenges.” *Bulgarian Journal of International Economics and Politics* 4 (2): 127–133. DOI: 10.37075/BJIEP.2024.2.08.
- Radić Milosavljević, Ivana and Spasimir Domaradzki. 2022. “The EU’s raison d’état in the Western Balkans: Can the new enlargement

- methodology help?” *Međunarodni problemi* 74 (3): 391–410. DOI: 10.2298/MEDJP2203391R.
- Radić Milosavljević, Ivana. 2017. „Sukob stabilnosti i demokratije u procesu evropske integracije Republike Srbije”. U *Demokratski otpori normalizaciji autoritarizma u Evropi: zbornik radova sa redovne međunarodne konferencije Udruženja za političke nauke Srbije*, ur. Marko Simendić, 257–271. Beograd: Udruženje za političke nauke Srbije.
- Radio-televizija Srbije [RTS]. 2024. „Bogosavljević: Raste podrška EU u Srbiji, ali Rusija i Kina su popularnije.” 03. decembar 2024. <https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/5594961/istrazivanje-javno-mnjenje-srbija-evropska-unija-srdjan-bogosavljev-oko-.html>.
- Reuters. 2025. “Serbian farmers vow to oppose Rio Tinto lithium project even after EU labels it strategic.” June 05, 2025. <https://www.reuters.com/business/serbian-farmers-vow-oppose-rio-tinto-lithium-project-even-after-eu-labels-it-2025-06-05/>.
- Ristić, Irena. 2023. „Građani Srbije i Evropska unija: Razlike na osnovu partijske identifikacije.” U *Demokratske promene u Srbiji: Stavovi građana i građanki o demokratskoj transformaciji Srbije u protekle tri decenije*, ur. Milica Joković Pantelić i Goran Bašić, 84–96. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Teixeira, Camila. 2024. *Youth, Protests and the Polycrisis*. Florence: UNICEF Innocenti – Global office of Research and Foresight.
- The Balkans in Europe Policy Advisory Group [BiEPAG]. 2017. *The Crisis of Democracy in the Western Balkans. Authoritarianism and EU Stabilitocracy*. The Balkans in Europe Policy Advisory Group.

Bojan Klac̆ar*

Center for Free Elections and Democracy (CeSID), Belgrade

A LONG JOURNEY TO EUROPE: THE PERCEPTION OF THE EUROPEAN UNION DURING THE IMPLEMENTATION OF THE PROJECT “JADAR” AND STUDENT PROTESTS IN SERBIA

Resume

This paper researches the public perception of the European Union (EU) and the process of European integration in Serbia amid the context of large-scale student protests that began in November 2024 and the major tragedy in Novi Sad, as well as the ongoing lithium crisis associated with the controversial “Jadar” project. The aim of the study is to explore how the project “Jadar” and the student protests have affected the EU’s reputation and position within Serbian public opinion, to identify the social groups in which attitudes toward the EU are deteriorating, and to assess the potential long-term implications for the European integration process. The theoretical and methodological framework is grounded in literature emphasizing stability as a central point in the recent past of the EU’s approach to the Western Balkans – often at the expense of democratic principles – and incorporates data from a quantitative public opinion poll conducted on a nationally representative sample. Findings indicate that both the student protests and the lithium mining controversy have adversely influenced public attitudes toward the EU. Notably, this decline in support is observed even among pro-EU citizens, particularly in response to the EU’s official stance on the protests. Public opinion remains highly sceptical regarding the perceived (economic or developmental) benefits of the “Jadar” project, with environmental concerns and doubts over

---

* E-mail address: bojan.klacar@cesid.rs.

compliance with ecological standards prevailing. Moreover, a considerable portion of citizens critical of the EU's role in the lithium mining process are individuals who already oppose Serbia's EU accession. Regarding the student protests, the majority of the public expresses dissatisfaction with the EU's reactions – some perceiving them as too mild, while others regard them as excessively explicit and critical.

Keywords: public opinion poll, European Union, students, lithium, European integration, EU membership

---

^{**} Овај рад је примљен 05. јула 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 05. октобра 2025. године.